

חיילת של המשפט

דברים לזכרה של הנשיאה מרים נאור ע"ה

מאת

אליקים רובינשטיין*

הנשיאה מרים נאור נלקחה בחתף, מתוך עשייה למען מדינת ישראל. חבל שבטרם עת, ואיננו יודעים את חשבונות מעלה, אולם באופן שכל כך מתאים לה ערכית – היא נפלה על משמרתה, בעיצומה של עבודתה בשליחות המדינה. כשבירכתיה על בחירתה ליו"ר ועדת החקירה בענין אסון מירון כתבה לי שקיבלה זאת "בחיל וברעה". היא הידהדה בזאת דברי חכמים "לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו"¹, האחריות השיפוטית במיטבה. חייה היו השירות הציבורי, במסירות, ביושר, בפסיקה קפדנית. כשפרשה חברתנו אילה פרוקצ'יה תבל"א עשיתי שימוש בדברי חכמים "מעולם לא ניצחני אלא בעל מלאכה אחת"². מירה – כך כונתה בפי אוהביה – היתה במובהק "בעלת מלאכה אחת". השפיטה היתה – לצד המשפחה כמובן – תמצית חייה ואורח חייה. לא רבים השופטים שישבו על מדין בכל דרגות השיפוט למשך 38 שנים, של עשייה שיפוטית מתמדת ומוערכת.

מלה אישית: הכרנו בימי הסטודנטאיליות הנשכחת בסוף שנות הששים למאה הקודמת, מירה היתה צנועה ונחבאת אל הכלים, הגם שכבר יצא שמה כמצטיינת. מרים רעייתי – עוד בטרם נישאנו – חלקה עמה לימים חדר בפרקליטות המדינה; בראש הפרקליטות עמד מי שלימים היה שופט בית המשפט העליון גבריאל בך ע"ה, שנפרד מעמנו זה לא כבר. מרים התרשמה ממירה (אז עדיין לרנר-נאור, כי שם אישה לימים תאם את שם משפחתה שלה), לצד הכישרון, המיומנות והיעילות, מן הבשלות והבגרות, חרף היותה של מירה פרקליטה צעירה מאוד. תכונותיה כשופטת לעתיד, ובראשן היושרה מאין כמותה, בלטו בה כבר אז. וגם נוצקה ידידות אישית ומשפחתית עד כלות.

כשנתמנתי ב-1995 לבית המשפט המחוזי בירושלים לא היה לי אולם בשל מצוקת מקום. מירה, שהיתה לאורך תקופה ממושכת עסוקה באולם אחר במשפט אריה דרעי, הציעה לי באבירות את אולמה שהיה פנוי. חלפו שנים וישבנו ונדדמנו בבית המשפט העליון, אחרוני ילידי המנדט יחד עם חברנו השופט סלים ג'ובראן; ועד פרישתנו בסמוך זו לזה ישבנו בהרכבים רבים יחדיו, והיא היתה כמובן הבכירה. לבסוף הייתי משנה לה בשנות שירותי האחרונות. ראינו עין בעין במרבית הפרשות אף שזכורים לי מקרים לא מעטים שבהם חלקנו. אך לעולם לא הטלתי, ולוא גם לרגע קט, ספק בשיקול דעתה המקצועי ובכנות אמונתה השיפוטית.

* שופט, המשנה לנשיאה (בדימוס), בית המשפט העליון, פרופסור חבר בבית הספר למדיניות ציבורית והמחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים. רשימה זו הינה נוסח מורחב של דברים שנישאו באזכרת שלושים לפטירתה בבית המשפט העליון, כ"ח באדר א' תשפ"ב, 1.3.2022.

¹ בבלי, סנהדרין ז, ע"א.

² שלשלת הקבלה רבי גדליה אבן יחיא (המאה ה"ז).

מירה היתה ירושלמית מלידתה עד פרידתה, "ילדה ירושלמית", כפי שכינתה עצמה בשיחותינו. באופן סמלי ובדיעבד עצובה היתה התקשורת האחרונה בינינו, כשבירכתיה, שלושה ימים בטרם נלקחה, על הענקת התואר "יקירת ירושלים", השיבה על ברכתי "אותי כירושלמית מאז ומעולם ולתמיד זה מרגש". הגימנסיה העברית רחביה, מקום לימודיה, היתה גם מקור חברותיה וחבריה שבהן ובהם היתה קשורה בכל נימי הנפש. היא למדה באוניברסיטה העברית, והכתרתה כיקירת הפקולטה למשפטים ובתואר דוקטור כבוד מן האוניברסיטה היו לדידה שיאים משמעותיים. השפעה עצומה על חייה של מירה היתה התמחותה בשני ראשים – אצל השופט, לימים הנשיא משה לנדוי בבית המשפט העליון, חוויה ערכית מעצבת שהשפיעה על דרכה השיפוטית; ובמיוחד הדגשתו, שהרבתה להזכיר, לרבות במאמר זיכרון שכתבה על משה לנדוי, כי השופט "עוסק מדי יום ביומו בתיקים רבים, אך עליו לזכור כי לגבי המתדיין כל תיק הוא המשפט האחד והיחיד שיש לו".³ היא המשיכה לקיים עם משה לנדוי קשר טוב עד תום חייו הארוכים. ושנית, מירה התמחתה גם אצל מנהל מחלקת הבג"צים, לימים השופט והמשנה לנשיא ד"ר מישאל חשין, שקלט אותה לעבודה במחיצתו בעולם הבג"ץ, ושממנו הושפעה בכיוונים מקצועיים שונים. בין השאר למדה ממנו אמנות שמעולם לא הצלחתי להגיע אליה – הכתבה של טקסטים, כמו פסקי דין, בסדר מופתי מבלי שנייר לפניך. אבל חשובה מזה ערכית, כמובן, האמירה מפי מישאל חשין פרקליט הבג"צים, שהמדינה אינה מפסידה במשפט, כי אם הפסידה, כנראה שגתה והצדק ניצח. מירה נעה בין לנדוי לחשין – בין ראיית השופט, כפי שכתבה על לנדוי, כמי שחובתו הראשונית לראות את המתדיין כצרכן של המשפט ו"לעשות דין צדק למתדיין המיחל למוצא פיו"⁴ – לבין משיחות המכחול הארוכות של חשין. אעז לומר שבמידה מסוימת היתה מירה יותר לנדוי מאשר חשין, בדרך שביל הזהב. לאורך השנים קנתה לה מירה שם כשופטת יסודית ומעמיקה ועם זאת יעילה, ועל כן הוטלו עליה בבית המשפט המחוזי, על ידי הנשיא ורדי זיילר המנוח, משפטים כבדי משקל, כמו משפט הבנקאים (בדן יחיד) ומשפט אריה דרעי (בהרכב). באולם בית המשפט לא היתה מירה קלה, אך כל מי שטענותיו היו דבר הנשמע מצא אוזן קשבת – ורק מי שחזר וחזר על דבריו שוב ושוב זכה להערה של סדר טוב, לשם "אחיזת השור בקרניו". אבל היה למירה תוקף מוסרי שבעלי הדין הבינו היטב, שכן הכירה את התיקים על בוריים. הבו גודל. בפסיקתה, ברוח השופט לנדוי, לא חיפשה תיאוריות אלא תוצאה משפטית על פי הדין, הנגזר מן העובדות; שופטת שלפני הכל עמדו בפניה התיק ובעל הדין שבו. לא בכדי היה בלשכתה שלט גדול שבו נאמר "הדין נגזר מן העובדות". מירה היתה ציונית בלב ונפש. כתב על כך דברים נפלאים אריה אישה. ציוניותה באה מבית אמא ואבא, והיא התחברה באופן מרשים למשפחת נאור (את השם נאור הביאה – כאמור – גם מביתה) ונקשרה לחמותה אסתר רזיאל נאור, לוחמת אצ"ל, אחותו של המפקד דוד רזיאל וחברת הכנסת, רעיית יהודה נאור, איש אצ"ל ואסיר מחנות אפריקה. זכורות לי ההקפות השניות השנתיות במוצאי שמחת תורה בבית אסתר רזיאל נאור, ומעורבותה של מירה בהכנות להן, הכל באותה צניעות שקטה.

³ מרים נאור "הנשיא משה לנדוי – לדרכו כשופט ופסיקתו" ספר לנדוי ב 517,517 (אהרן ברק ואלנינר מזוז עורכים 1995).

⁴ שם, בעמ' 518.

מירה התאפיינה בישרות שאין למעלה הימנה – תובענית כלפי הזולת ולא פחות כלפי עצמה. שיחותינו הרבות כללו אינטימיות, במישור המקצועי והאישי, ושיקפו תמיד את התכונה הנהדרת הזאת. אך בראש היתה מירה חיילת של המשפט, ומשרתת של מדינת ישראל. את עמדתה בנושא חוק האזרחות (הוראת שעה) תיארה באוזניי כשמירה על הבית, ביטוי שמאחוריו דאגה ואף חרדה למדינת ישראל. אך תמיכתה הרעיונית בהתיישבות היהודית ביהודה ושומרון לא חלה על קרקע פרטית של פלסטינאים, מבחינה משפטית ומוסרית כאחת. בנושאי דת ומדינה היתה ליברלית במידה ניכרת, אך מכבדת מאוד מסורת. ועוד, היא האמינה כמותי, אף שחלקנו במקרים שונים ביישום ספציפי, שאין סתירה בין ערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית לבין ערכיה כמדינה דמוקרטית, אלא ששתי אלה משלימות זו את זו, בזיקת גומלין מייחדת.

פסיקתה של מירה היתה עניינית, בסגנון "רזה" ללא צלצלי שמע וצלצלי תרועה, אך עם פרצי מכתמים כמו "לקרוא ולא להאמין". הנמקותיה היו מלאות ומפורטות, נקיות ובהירות. גם כשהתמנתה לנשיאות לא גבה ליבה, והגם שלא נתנסתה בעבר (בתפקידים מינהליים) הצליחה – כדבריה – "לשמור על הפיקדון", וגם לעבוד לשם כך בהרמוניה עם שרת-המשפטים איילת שקד. ועם כל עומסי התפקידים, היתה מירה אשת משפחה מסורה, רעה לאריה, אם לנפתלי ומיכאל התאומים, וסבתא נהדרת, וגם על כך שוחחנו פעמים אינספור. והיא דאגה לחברים; יום אחד קיבלתי ממנה ווטסאפ בעניין תרופה שניתנה לי, וששמעה על השלכותיה, ולכן שאלה אם באמת הצר שווה בנזק. לנשות ואנשי לשכתה היתה מעין אמא, והדבר בא לידי ביטוי עז עם פרישתה, ויותר מזה – עם הילקחה.

בתוך השלושים לפטירתה נקראה בבתי הכנסת הפטרת שקלים. שבת שקלים, שבה אחת מארבע התוספות לקריאה בתורה שבין אדר לניסן, באה להזכיר את חובות התרומה למקדש בימים ההם. על הכהן המוציא את השקלים לצרכי המקדש נאמר במשנה שקלים "אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות, לא במנעל, ולא בסנדל, ולא בתפלין, ולא בקמע, שמא יעני, ויאמרו מעון הלשכה העני, או שמא יעשיר, ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר, לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר (במדבר ל"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל, ואומר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם".⁵ השופט מנחם אלון וגם אנכי כינינו זאת "המשפט המינהלי העברי". יש חשיבות במינהל הציבורי, למראית העין, ואכן, דברים אלה בנקיותם תואמים את מירה, שנשאה חן ושכל בעיני אדם, בנקיון דעת מופתי.

באמונה היהודית נכללת הישארות הנפש. אני מאמין כי מירה נושאת חן ושכל טוב בפני ריבונו של עולם.

⁵ משנה, שקלים ג', ב'.